

Frane Adam

POLITIČNA PARTICIPACIJA KOT SESTAVINA KAKOVOSTI ŽIVLJENJA

Avtor izhaja iz teze, da je politična participacija odvisna spremenljivka političnega sistema in zato najprej razpravlja o njeni strukturi in funkciji v sistemih, ki temeljijo na liberalni demokraciji. V nadaljevanju obravnava, na osnovi empirične evidence, fenomen množične, kvaziparticipacije v različnih fazah oz. ciklikih socialističnega razvoja v Sloveniji in Jugoslaviji. Postsocialistično obdobje odpira možnost, da postane politična participacija (seveda na osnovi prostovoljne odločitve) ena od genuinih prvin kvalitete življenja.

The author proceeds from the thesis that political participation is a dependent variable of political system and discusses therefore at first its structure (modes) and function in (western) systems based on liberal- democratic principles. By employing empirical evidence, the phenomenon of mass quasi political participation in different phases (cycles) of socialist development in Slovenia and Yugoslavia is examined. The postsocialist era opens the possibilities for the political participation to become (on the basis of voluntary choice however) one of the genuine elements of the quality of life.

množična participacija, kolektivna akcija, liberalna demokracija, (post)socializem

1. POLITIČNA PARTICIPACIJA V LUČI RAZISKAV ZAHODNIH DRUŽBOSLOVCEV

1.1. Politična participacija v kontekstu liberalno-demokratskega političnega sistema

Od karakteristik političnega sistema je odvisna struktura, zlasti pa funkcija (in s tem tudi motivacija) politične participacije. Zato je treba najprej vpeljati distinkcijo med politično participacijo v zahodnih liberalno-demokratskih sistemih in politično participacijo v nedemokratičnih sistemih. Zahodni avtorji, ki proučujejo ta fenomen sicer vsaj implicitno izhajajo iz tega okvira, vendar pa se dogaja, da zlasti pri mednarodnih, primerjalnih raziskavah spregledajo dejstvo, da je **politična participacija odvisna variabla političnega sistema**. To je denimo pokazala ena od mednarodnih raziskav v 70-ih letih, v katero sta bili vključeni tudi Jugoslavija in Nigerija (takrat pod vojaško diktaturo). Avtorji (Verba/Nie/Kim, 1978) so na osnovi najbolj formalnih strukturalnih kazalcev enostavno privzeli tezo, da je participacija v Jugoslaviji, prav tako pa tudi v Nigeriji, primerljiva z participacijo v zahodnih deželah. Implikacija te teze je, da sta tudi ti dve državi demokratični. Problem je bil seveda v tem, da ti avtorji niso **razlikovali med strukturo in funkcijo politične participacije**. Če bi namreč to storili, bi najprej proučili pomen ter (manifestno in latentno) funkcijo politične participacije v Jugoslaviji (in drugih posamičnih državah) in jo šele nato primerjali z drugimi državami. Da bi to naredili, pa bi se morali posvetiti analizi karakteristik političnega sistema. Tako pa so se gibal le na površinski ravni enostavne strukturalne analize, to je na ravni analize modalitet (kanalov) politične participacije in njihovih korelacij z neodvisnimi variablami. To je **poenostavilo**

metodološke operacije in s tem kavzalno razlago, otežilo pa razumevanje tega fenomena.

Glavno obeležje zahodnih političnih sistemov (ki se mu v zadnjem času približujejo tudi bivše socialistične družbe) je v tem, da temelji na pluralistični liberalno-demokratski zasnovi. Poudarek je tu na formalni (proceduralni) in reprezentativni demokraciji. Določene oblike substancialne oz. participativne demokracije se sicer lahko uveljavijo, vendar le v obsegu, ki ne ogroža obstoja formalne, reprezentativne demokracije. Politična participacija ima v tem okviru zlasti funkcijo selekcije in kontrole politične elite (vlade) ter funkcijo aktiviranja in mobiliziranja človeških potencialov, ki se uveljavlja v prvi vrsti skozi participativne oblike (Conolly, 1971). Teh dveh funkcij pa denimo politična participacija v bivšem političnem sistemu v Jugoslaviji ni izpolnjevala (Rus, 1985).

Osnova, na kateri počiva liberalna demokracija je ideja državljanstva (citizenship), ki vsebuje tri sestavine, civilno, politično in socialno (Marshall, 1983). Te sestavine se niso razvile naenkrat, temveč postopoma, z razvojem oz. modernizacijo političnega sistema. Le-ta je šel skozi več faz, od nacionalne države (ta je nastala pri prvih modernih nacijah v Evropi, še v dobi absolutizma), preko pravne in demokratske do socialne države oz. političnega sistema (Offe, 1986). Če postavimo sestavine državljanstva v ta zgodovinski okvir, dobimo naslednjo sliko:

tip države (pol.sistema)	/	sestavine državljanstva
pravna država		civilne pravice
demokratska država		politične pravice
socialna država		socialne pravice

Pravna država, ki se je porodila iz liberalnih načel omejevanja delitve oblasti (check and balances) in individualizma je dala podlago za razvoj civilnih pravic, ki se nanašajo na svobodo posameznika, svobodo govora, misli in verovanja, pravico do lastnine in pravico do nepristranskega sodišča. Demokratična država, ki se je uveljavila nekako konec 19.st in v začetku 20.st., je te pravice razširila na pravico do participacije v izvajanju politične oblasti, se pravi na splošno volilno pravico (ki je veljala za vse državljane, ne samo za premožne in za moške). V tej fazi se je okrepila institucija parlamenta in lokalne uprave. Socialna država, ki se je v pravem pomenu besede uveljavila po drugi svetovni vojni (zlasti pa v 60-ih letih) je tem pravicam dodala še pravico vsakega državljanca do socialne varnosti in ustrezne življenske ravni. To je po eni strani dosegla z ustrezno socialno politiko, na drugi strani pa z povečanjem mobilnosti prek izobraževalnih institucij.

S tem v zvezi je treba povedati, da ta razvoj ni (bil) v vseh primerih unilinearen in kumulativen. Po drugi strani pa nimamo opravka samo z modernizacijo političnega sistema oz. države, temveč tudi s socialno, ekonomsko-tehnološko in kulturno modernizacijo, skratka z modernizacijo (civilne) družbe. Podlaga te modernizacije je razločitev družbe in države ali dekompozicija organsko in teleološko pojmovanega družbenega sistema v funkcionalno diferencirane delne sisteme (Luhmann, 1987).

Iz povedanega izhaja, da je v demokratski državi utemeljena in omogočena pravica do politične participacije zasidrana v pravno zajamčenih civilnih pravicah ter okrepljena s socialnimi pravicami. Kljub dinamičnemu pojmovanju (Inglehart, 1982) in razvoju demokracije pa so bistvena liberalna načela formalne in reprezentativne demokracije ostala nedotaknjena. Še več izkušnje so pokazale, da gre za transhitorična načela, brez katerih

demokracija ne more funkcionirati. Kot pravi Luhmann (1987) gre za evlucijski dosežek, ki vzpostavlja **politično tehnologijo na bazi razlike med vlado in opozicijo**. Kot že rečeno, obrazec te tehnologije ni nezdružljiv z nekaterimi oblikami participativne demokracije, vendar pa je treba biti pozoren na to, katere teh oblik anulirajo ta obrazec. V tem smislu sta levičarska kritika liberalne demokracije in zavzemanje za substancialno participativno demokracijo kot prevladujočo obliko politične tehnologije (Held, 1987; Mcpherson, 1983; Offe, 1985) nezgodovinsko in konzervativno. V tej zvezi velja: "Prve stvari morajo biti prve, politična demokracija kot metoda ali procedura mora utirati pot kakršnemukoli substancialnemu dosežku, ki ga terjamo od demokracije (Sartori, 1987:11). Ali kot isti avtor pravi (Sartori 1987: 393), da se postliberalna demokracija v bistvu izteče samo v totalitarno demokracijo. Podobno stališče zastopa tudi znani (sicer levo-liberalno usmerjen) politolog Bobbio. Pravi, da tisti, ki ni dojel, da je demokracija skupek proceduralnih pravil, tega pojma ne more razumeti (Bobbio, 1987:67). Zadnji zgodovinski dokaz, da je temu res tako nam je prinesla izkušnja zloma realsocialističnih sistemov, ki so temeljili na substancialnem, "vsebinskem" pojmovanju "demokracije", in njihova evolucija (vsaj v programskem smislu) v liberalno-demokratske sisteme. Ravno izkušnja državljanov iz teh sistemov naj bi pripomogla k evropski (in svetovni) revitalizaciji bazičnih načel liberalizma (Sartori, 1987). Ko govorim o liberalizmu nimam v mislih politične usmeritve v smislu katerekoli liberalne stranke, temveč predvsem civilizacijsko dediščino, spočeto v 17. in 18.st. v Angliji, brez katere si demokratičnega sistema ni moč zamisliti.

1.2. Konceptualizacija in operacionalizacija pojma politične participacije

Najprej bi navedel nekaj v literaturi najpogosteje uporabljenih in citiranih definicij. V eni od najboljšežnejših raziskav o politični participaciji zasledimo tole definicijo: "Politična participacija se nanaša na tiste aktivnosti zasebnih državljanov, ki so usmerjene v vplivanje na selekcijo vladnega osebja in/ali akcij, ki se jih loteva vlada" (Verba/Nic/, 1972;2). Ta definicija izloča iz participacije različne pasivne oblike, kot sta spremljanje političnih dogodkov ali diskutiranje z drugimi o teh dogodkih. Gre za oblike ki ne vplivajo neposredno na vlado im na njene postopke. Eden od znanih raziskovalcev je razdelil politično participacijo v bolj pasivne in bolj aktivne oblike. Dobil naslednjo tipologijo: opazovalne aktivnosti (spectator activities) prehodne aktivnosti (transitional activities) ter gladiatorske aktivnosti (gladiatorial activities). Za vsako od teh aktivnosti je poiskal nekaj indikatorjev (Milbrath, 1965). Druga definicija je sicer bolj splošna in opredeljuje politično participacijo " kot različnost načinov, na katere ljudje poskušajo izvajati vpliv na politične procese" (Orum, 1990;244). Eden od (nemških) avtorjev, ki je sodeloval pri raziskavi o socialnih indikatorjih označuje politično participacijo kot članstvo v organizacijah, ki neposredno ali posredno izvajajo vpliv na politični proces odločanja (Mohr, 1987;115). V podobni švedski raziskavi so izhajali iz opredelitve, po kateri je politična aktivnost z individualnega vidika racionalen poizkus vplivanja na javno politiko v skladu z skupinskimi interesi (Szulkin, 1984).

Zanimivo je da se Verba in Nic v modelu, ki sta ga oblikovala in ki so ga so prevzeli **drugi** raziskovalci (prim. Asher et al., 1984) nista popolnoma držala svoje definicije. V svoj model sta uvedla naslednje modalitete (kanale) politične participacije: 1) sodelovanje pri volitvah; 2) sodelovanje pri volilni kampanji; 3) komunalne aktivnosti; 4) posebne kontakte (particularized contacts). Tretja in četrta modaliteta (ki se nanaša na interakcije s političnimi oblastmi o osebnih problemih) seveda nista v neposredni zvezi z izhodiščnim

pojmovanjem politične participacije. To pa je verjetno tudi razlog za sprejemljivost pri drugih raziskovalcih (Iz omenjene definicije izhajata prvi dve modaliteti, ki pa sta bile že prej raziskovalno že precej obdelani). Poleg teh štirih glavnih modalitet (ki pa so bile vsaka posebej razčlenjene v več indikatorjev) so v model vključene tri dimenzije: intenzivnost konflikta, oblika izzida (kolektivni n.pr.) in zahtevana iniciativa. Ta model je bil potem uporabljen v že omenjeni raziskavi, v katero je bila vključena tudi Jugoslavija ter v modificirani obliki tudi pri drugih raziskavah.

V omenjeni švedski raziskavi so izhajali iz šestih modalitet oz. kanalov (niso pa imeli izdelanega modela). To so: volitve, članstvo in funkcije v političnih organizacijah, javnomnenjske aktivnosti, kontaktiranje z oblastmi, aktivnost v sindikatih, pritožbe zoper oblasti ali samoobrambne aktivnosti. V nemški raziskavi so merili le članstvo v političnih organizacijah, aktivnost v državljanskih iniciativah (Buergeriniziative) ter aktivnost v sindikatih (Mohr, 1984). Poleg tega so imeli vključeni še stališčni vprašanji o političnem interesu in pomembnosti političnega vpliva za kvaliteto življenja. Švedski vprašalnik, denimo, ni imel nobenih takih vprašanj, imel je le vedenjska (bihevioralna) vprašanja, pri drugih pa lahko zasledimo kombinacijo obojih (stališčnih in bihevioralnih).

Ena od značilnosti teh raziskav je to, da v večini merijo t.im.konvencionalno ali legalno participacijo. Izjemi sta nemška raziskava o nasprotnikih jedrskih elektrarn (Opp, 1985) in avstrijska raziskava (Pohoryles/Ekstein, 1988). Prva govori o nekonvencionalnem, druga pa o opozicijskem tipu politične participacije.

Politična participacija lahko nastopa v raziskovalnem modelu bodisi kot odvisna, bodisi kot neodvisna variabla. V prvem primeru gre potemtakem za proučevanje **determinant politične participacije, v drugem pa za posledice ali efekte politične participacije** (Asher et al. 1984;49). Od determinant so bili najbolj upoštevani psihološki (politična kultura, interes za politiko, stališča) in socialni (socioekonomski status, način politične mobilizacije) dejavniki. Velika večina raziskav je temeljila v glavnem na proučevanju determinant in le redke so se ukvarjale z posledicami ali efekti.

Čprav gre, kot je iz tega kratkega in necelovitega pregleda razvidno, za precej različne raziskave, pa je vsem skupno to da se osredotočajo na tri vprašanja: **1) Kateri so glavni kanali participacije in v kakšnem obsegu (intenziteti) so uporabljeni; 2) Katere socialne skupine se najpogosteje poslužujejo teh kanalov; 3) Katere spremenljivke najbolj vplivajo na intenzivnost in oblike politične participacije.**

1.3. Rezultati raziskav o politični participaciji

Na tem mestu bi podal le nekaj najbolj zanimivih in izrazitih rezultatov empiričnih raziskav o politični participaciji. To je pomembno tudi zaradi tega, ker pridemo na ta način do izhodišč, ki omogočajo primerjavo z slovenskimi oz. jugoslovanskimi podatki. Kar zadeva kanale (modalitete) participacije, dobimo na osnovi empiričnih raziskav naslednje podatke. Volitve so najbolj pogosto uporabljan kanal politične participacije. To je tudi razumljivo, saj so volitve mehanizem selekcije političnih programov in nosilcev le-teh. Udeležba na volitvah znaša v 70-ih in 80-ih letih od dobrih 50% v ZDA do skoraj 90% v nekaterih evropskih državah, denimo Švedski. Precej manj ljudi aktivno sodeluje pri volilni kampanji. V ZDA je bilo l.1967 takih 26% (Verba/Nie, 1972;131), V Kanadi pa v 70-ih letih (ni razvidno v katerih volitvah) pa 12% (Verba/Nie/Kim, 1978;332). Kar zadeva aktivnosti na lokalnem nivoju (communal activity) je v ZDA udeležba v istem času znašala 30%, v Kanadi pa 23%. Z oblastmi je kontaktiralo v ZDA 18%, na Švedskem pa v l. 1981 12% ljudi (Szulkin, 1984; 6). Zanimivi so podatki o članstvu v političnih strankah in

organizacijah. V ZDA je bilo v l. 1967 8% članov, na Švedskem l. 1981 pa 14% (Szulkin, 1984: 31), v ZRN l. 1984 pa 5% (Mohr, 1984:115) (dosti večje je članstvo v sindikatih). Upoštevati je treba, da se podatki ne nanašajo zgolj na politične stranke. Pomemben indikator višje stopnje politične aktivnosti je udeležbe na političnih sestankih ali srečanjih. V ZDA je bilo na ta način aktivnih 19% respondentov, na Švedskem pa l. 1981 14% (s tem, da je ameriška raziskava spraševala za udeležbo v zadnjih treh letih, švedska pa za zadnje leto).

Ilustrativni so tudi podatki za nekonvencionalno participacijo. Tovrstne podatke imam za Kanado; tu se je 8% respondentov že kdaj udeležilo protestnih akcij, vendar pa iz poročila ni razvidno za kakšne oblike oz. ali gre za nelegalne oblike ali za oblike v mejah dovoljenega (Verba/Nie/Kim, 1978:332). V Nemčiji pa je bilo ugotovljeno, da sodeluje v državljanskih iniciativah (legalna oblika participativne demokracije) 2% respondentov, avstrijska raziskava izvedena v konfliktnih občinah, pa je ugotovila, da je v teh iniciativah sodelovala skoraj polovica respondentov (Pohoryles/Ekstein, 1988:30). Kar se tiče nelegalnih aktivnosti je ista avstrijska raziskava odkrila, da je na zasedbah in blokadah sodelovalo 18%, na nedovoljenih demonstracijah pa 30% respondentov (vendar tu nišlo za reprezentativni vzorec).

V ZDA so odkrili, da 22% ljudi ne sodeluje v nobeni obliki participacije, se pravi, da so popolnoma pasivni. Pri manj zahtevnih oblikah jih sodeluje več, pri bolj zahtevnih pa manj. Verba in Nie v svojih raziskavah nista odkrila izrazite tendence kumulativnosti, to je prakticiranja več aktivnosti pri enem tipu ljudi oz. respondentov (Verba/Nie, 1972; 79-80, Asher et al. 1984; 78, Orum, 1990; 250). Švedska raziskava pa je ugotovila, da je politično pasivnih 21.5% (vendar se zdi, da tu niso upoštevane volitve). V nasprotju z raziskavami Verbe in sodelavcev, pa so tu odkrili izrazito tendenco po kumulaciji aktivnosti. Tako poročajo, da se je dva kanala uporabljalo 25% respondentov, tri 11% in štiri 4% (Szulkin, 1984:45).

Omenim naj še, da je iz švedske longitudinalne raziskave razvidno, da se **politična participacija povečuje**, zlasti to velja za javnomnenjske aktivnosti in sindikate (Szulkin, 1984:24). V nemški raziskavi pa so ugotovili, da se povečuje pomen političnega vpliva in participacije za kvaliteto življenja (Mohr, 1984:116).

Najbolj množično in intenzivno sodelujejo v procesih politične participacije tele kategorije ljudi: tisti z **višjim socioekonomskim statusom (kot kazalce se upošteva dohodek, izobrazbo in poklic oz. zaposlitev)**, moški, mlajši del populacije. Ta odnos ni enosmeren, saj so dognali, da politična participacija v nekaterih primerih zmanjšuje socialne neenakosti (Orum, 1990; 250). V švedski (longitudinalni) raziskavi so odkrili, da razlike v participaciji, ki izhajajo iz socioekonomskega statusa (čeprav niso velike) ostajajo nespremenjene, da pa se manjšajo razlike, ki izhajajo iz spola. Za ZDA naj bi veljalo, da razlike, ki izvirajo iz socioekonomskega statusa najbolj vplivajo na sodelovanje v političnih aktivnostih. Delavski razred naj bi bil v veliki meri politično pasiven zaradi odsotnosti delavsko bazirane politične stranke (Orum, 1990; 252).

Iz povedanega izhaja, da je socioekonomski status, spremenljivka (determinanta), ki je bila najpogosteje uporabljena v raziskavah politične participacije. Dognano je bilo, da poleg nje vpliva na obseg in intenziteto participacije politična kultura, zlasti pa interes za participacijo (Mohr, 1984:116) ter prepričanje o uspešnosti participacije (Asher et al., 1984).

1.4. Zakaj ljudje participirajo?

Politični sistem se reproducira na podlagi politične participacije, to je sodelovanja državljanov v javnem oz. političnem življenju. To ne velja samo za demokratične sisteme, temveč tudi za nedemokratične. Izjema so redki in kratkotrajni sistemi, ki temeljijo na prisili in nimajo nobenih kanalov za politično participacijo. Z drugimi besedami, če se državljani ne bi udeleževali volitev, če ne bi več hoteli biti člani strank itd., politični sistem ne bi mogel več funkcionirati in bi razpadel. Vendar pa se to praviloma ne dogaja, sistemi sicer razpadajo in se transformirajo (kot vzhodoevropski realsocialistični sistemi), vzrok za to pa ni samo v tem, da ljudje ne bi hoteli več participirati, temveč v drugih okoliščinah (ekonomskih, ideoloških itd.) Celo več, bivše realsocialistične družbe, ki so laboratorijski primer zloma političnega sistema, so imele (vsaj na zunan) vzorno politično participacijo, ki je šele v zadnjem obdobju kazala znake krize. Vprašanje, ki se ga bomo dotaknili, je torej, kakšni so motivi za sodelovanje v političnih aktivnostih, ki sooblikujejo in vzdržujejo politično in družbeno realnost.

Dolgo časa je v družboslovju veljalo prepričanje, da se posamezniki vključujejo v kolektivne akcije, ker tako lažje realizirajo svoje interese. Problem pa je (bil) v tem, da je v mnogih kolektivnih akcijah, kjer bi se pričakovala množična udeležba, participiralo le majhno število ljudi. Po Olsonu (1971) so takšna pričakovanja neutemeljena. Racionalno zasledovanje svojega lastnega interesa posamezniku narekuje, da se odreče sodelovanju v kolektivni akciji. Argument je naslednji, cilj kolektivne akcije je javna dobrina, če je ta cilj realiziran, je javna dobrina (denimo zmanjšanje davkov ali socialna usluga), se pravi neka alokacija resursov na voljo oz. uživanje tudi tistim, ki niso nič prispevali za njeno vzpostavitev. To pomeni, da tudi tisti, ki niso sodelovali v kolektivni akciji (denimo v skupini pritiska, stavki ipd.), ki niso nič investirali, ravno tako uživajo to dobro. Javne dobrine so namreč drugače kot nekolektivne, nedeljive in na voljo vsem, ne glede na to, koliko je kdo prispeval (časa, energije, denarja) k njihovi realizaciji. Iz tega izhaja, da je za posameznika neracionalno, da se priključi skupini, katere članstvo narašča in doseže ali preseže prag reprezentativnosti. To posameznika odvrta od angažmaja, saj so stroški zanj večji od potencialnih koristi.

Ta teorija se zdi utemeljena, saj pojasnjuje za kaj se pričakovanja nekaterih glede velike udeležbe v kolektivnih akcijah ne izpolnijo. Kljub temu pa se ljudje odločajo za članstvo v skupinah in organizacijah in to ne le v majhnih, tudi politična participacija zavzame v določenih trenutkih velik obseg. Kako to pojasniti? Po mnenju enega od avtorjev (Orum, 1971) bi Olson verjetno odgovoril, da so za participacijo v skupinah oz. kolektivnih akcijah potrebne posebne spodbude vodstev ali politikov, bodisi materialne, bodisi simbolične narave. To bilo potrjeno v eni od nemških raziskav o nekonvencionalni politični participaciji, ki je izhajala iz Olsonove teorije (Opp, 1985). Ta raziskava je dognala, da se ljudje za politično aktivnost ne odločajo samo na osnovi racionalno-instrumentalnega motiva v smislu objektivizirane cost-benefit analize, temveč tudi na podlagi drugih motivov, zlasti vrednotno-normativnih in ekspresivnih oz. psiholoških gratifikacij. Politična participacija vsebuje poleg instrumentalno motiviranega delovanja tudi normativno, ekspresivno (afektivno) in dodal bi tudi tradicionalno (iz navade) motivirano delovanje. Webrova tipologija (prve tri tipe postavlja v ospredje Parsons) družbenega delovanja je torej kar uporabna.

1.5. Kriza legitimnosti ali preobremenjenost političnega sistema?

Kaj lahko rečemo na osnovi predstavljenih empiričnih podatkov o politični participaciji? Je ta (pre)velika, premajhna oz. podoptimalna? Najbolj prepričljiv odgovor je, da je zadostna, saj se zahodni parlamentarni sistemi razmeroma uspešno reproducirajo preko politične participacije. V prejšnjem poglavju je bil obravnavan subjektiven pogled na participacijo, zdaj pa bi pogledali kako je z sistemsko perspektivo. Obstajata dve konkurirajoči teoriji, teorija preobremenjenosti države ali vlade (theory of the overloaded state/government) in teorija krize legitimnosti. Na zastavljeno vprašanje dajeta zelo različne odgovore. Po prvi so postale zahteve, ki izhajajo iz raznovrstnih skupin pritiska in množične participacije, ekscesivne in postavljajo državo v nemogoč položaj, saj so njene kapacitete in resursi omejeni. Da bi država (politični sistem) zadovoljil zahteve, ki se naslavljajo nanjo mora razširiti aparat in posegati v druge podsisteme, zlasti v ekonomijo. To pa ima za posledico hude disfunkcije, ki se kažejo v eroziji avtoritete države, v spodjedanju zasebne iniciative (zaradi ekstenzivnega podržavljanja) in na koncu v kaotičnem položaju, ki ga država ne more več obvladovati. Rešitev iz te situacije naj bi bila v vladi z večjo avtoriteto in z manjšo odzivnostjo na pritiske iz političnega in družbenega okolja. Pravzaprav je preobremenjenost političnega sistema nujna posledica demokracije. Kot pravi Bobbio (1987;39) je demokracija dobra za postavljanje zahtev in slaba (zaradi zapletene procedure) za zadovoljitev le-teh, v nedemokratskih sistemih pa je težko postaviti zahteve, toda pot za reagiranje oz. odgovarjanje je lažja. Teorija krize legitimnosti pa temelji na (neomarksistični) podmeni, da se kapitalistična socialna (keynesijanska) država nahaja v imanentnem protislovju, le-to se po eni strani izraža v razredni nevtralnost, po drugi pa v težnji, ki sili državo, da dolgoročno gledano deluje v interesu kapitala. Podobno kot pri prvi teoriji se tudi tu država, ker hoče biti razredno nevtralna, sooča z množičnimi pritiski za razširitev socialnih ugodnosti in po sodelovanju v procesih odločanja. Če je v tem pogledu odzivna, mora razširiti svoj aparat in povečati državne finance. To pa jo pelje v konflikt z kapitalom, zato vsem zahtevam ne ugoti. To pa se interpretira kot kriza legitimnosti (Held, 1987;229-242). Iz te teorije izhaja, da je najboljša rešitev v odpravi protislovja (v podružbljanju privatne sfere); na ta način bi se povečale možnosti za optimalno politično participacijo v smislu neposredne demokracije.

Po mojem mnenju je bolj ustrezna prva teorija, ker poudarja notranje limite političnega sistema in njegove omejene sposobnosti procesiranja informacij, s tem pa tudi odzivnosti na zahteve, ki se pojavljajo v procesu intenzivne politične participacije. Ta teorija je tudi v skladu s tezo o primatu formalne, reprezentativne demokracije nad participativno obliko demokracije (teorija krize legitimnosti pa postavlja v ospredje ravno to obliko).

2. POLITIČNA PARTICIPACIJA V NEDEMOKRATIČNIH, SOCIALISTIČNIH (KOMUNISTIČNIH) SISTEMIH - PRIMER JUGOSLAVIJE (SLOVENIJE)

2.1. Fenomen množične politične participacije in njene funkcije

Realni socializem je bil po svojem samorazumevanju, ki mu je dajala glavni ton komunistična partija, vzpostavljen kot zgodovinska alternativa kapitalistični družbi, zasnovani na parlamentarni demokraciji. Nasproti logiki kapitala in socialnim razlikam je bil postavljen princip družbe dela in substancialne distributivne pravičnosti. Politični sistem, zasnovan na formalni, reprezentativni parlamentarni demokraciji, pa je zamenjal sistem "vsebinske", neposredne, "ljudske", v Jugoslaviji samoupravne demokracije. Bazični kulturni sistem in legitimacijska podlaga sta bila zasnovana na egalitarizmu.

Politična elita je svoj politični monopol opravičevala ravno z eshatološkim projektom pravične družbe in neposredne demokracije. Ta projekt in z njim celotna legitimacijska zgradba sta se v zgodovinskem pomenu besede, se pravi kot razpoznavna zgodovinska alternativa, v l. 1990 nepreklicno zrušila. Kljub temu pa drži, da je desetletja, zlasti v Jugoslaviji relativno dobro funkcioniral (ob občasnih krizah). Z vidika politične participacije to pomeni: ljudje oz. družbene skupine so (v primerjavi z parlamentarnimi sistemi) precej množično sodelovali v kanalih politične participacije in s tem reproducirali socialistični sistem. Prav gotovo je bil del te participacije mogoč le z prisilo, toda precej je bilo tudi intrinzične participacije. Z drugimi besedami, bolj kot je bila uspešna **egalitarna socializacija** (ta pa je bila bolj uspešna, če se je politično inducirani egalitarni kulturni sistem pokrival z spontanim vrednotnim sistemom množic ali posebnih družbenih skupin), večja je bila avtentična, intrinzično sprejeta legitimnost sistema. Retrospektivno gledano pa je bilo verjetno največ instrumentalno pojmovane legitimnosti (Held, 1987) in ravno tako pojmovane participacije. Tako si lažje razložimo zlom kulturno-legitimacijskega sistema socializma.

V kontekstu samoupravne participativne demokracije, o demokraciji v političnem smislu ne moremo govoriti, saj je bila likvidirana kategorija t.im. **državljana** kot nosilnega elementa politične demokracije. Če že govorimo o socialistični ali samoupravni demokraciji, potem gre za "totalitarno demokracijo" (Tulmin, 1981; Sartori, 1987), torej za opravičevanje totalitarizma oz. avtokratizma z ljudsko, participativno obliko političnega sistema. Elita moči si skuša v takem sistemu zagotoviti legitimnost z spodbujanjem množične politične participacije. Na ta način si ji odprejo nove možnosti za opravičevanje in zakrivanje svojega dejanskega političnega monopola. Vzpostavi se sistem, ki spominja na "**panoptikum**" (Rus, 1986). Z množično aktivnostjo postane baza transparentna, netransparentna elita moči pa uspešno usmerja in kontrolira množično aktivnost. Po mnenju Bernika (1988) je funkcija participacije v takem sistemu v tem, da premošča prepad med vladajočimi in vladanimi in v tem smislu predstavlja poskus organiziranega konsenza oz. legitimnosti. Rus (1971) pa našteva naslednje funkcije participativne demokracije v sistemu, ki ne pozna reprezentativne demokracije: lahko je sredstvo prosvetljenega absolutizma v smislu angažiranja aktivnosti baze proti birokratskemu aparatu, če ta blokira moč in iniciativo centra (elite), lahko je sredstvo za prenašanje odgovornosti z vodstva na ljudstvo, je tudi uspešno sredstvo atomizacije delavstva in blokiranja sindikalnega samoorganiziranja, dalje lahko služi kot način za zagotavljanje socialnega miru, pa tudi kot instrument identifikacije z podjetjem ali sistemom. V različnih fazah razvoja so bile v ospredju ene, drugič druge funkcije. Vseh teh funkcij se ne da preprosto (brez preostanka) označiti kot manipulacijo, čeprav je participacija, ki ne vpliva na porazdelitev moči, pravzaprav kvaziparticipacija. V tem smislu je šlo za neko vrsto manipulacije, vendar pa je treba upoštevati, da poizkus organiziranja legitimnosti pomeni tudi vzpostavljanje politične komunikacije. Ta je zagotavljala vladajočim kontrolo delegitimijskih procesov (Bernik, 1988), hkrati pa je od njih zahtevala določene kompromise in določeno responzivnost v odnosu do zahtev različnih družbenih skupin. Retrospektivna pozicija nam omogoča, da postavimo to problematiko v določen zgodovinski kontekst. Na ta način si zagotovimo tudi možnost za smiselno interpretacijo podatkov o politični participaciji. Izhajam iz teze, da je šla jugoslovanska družba (in za polpreteklo obdobje se lahko govori o jugoslovanski družbi tudi v sociološkem pomenu besede) skozi dva ciklusa, oba pa sta vsak sestavljena iz treh faz. Funkcija, delno pa tudi struktura politične participacije je v vsakem od teh ciklusov oz. faz varirala oz. je imela

neke posebnosti. Za proučevanje participacije je važno poznavanje vsakokratnega konteksta, ki je določen z dejavniki, kot so razmerja politične moči, intenzivnost egalitarne socializacije in z njo povezane civilne religije ali politične kulture, skratka gre za varirajočo sposobnost elite moči, da aktivira materialne in simbolne vire, ki so ohranjali njeno dominacijo.

2.2. Prvi cikel

Prvi cikel, začne se l.1945, konča pa konec l.1971 oz. 1972, ima tri faze. Drugi cikel, ki traja od l. 1972 oz. 1973 do l.1989, pomeni ponovitev prvega, vendar z občutnimi modifikacijami, saj gre za različna časovna obdobja. Drugi cikel se, v nasprotju s prvim, konča z zlomom socializma. V navezavi na Županova (1979) bom prvo od treh faz poimenoval kot revolucionarno fazo, drugo kot fazo institucionalne elaboracije in tretjo kot dezintegrativno fazo institucionalne adaptacije.

Prva faza v prvem ciklusu je, kot že rečeno, **revolucionarna faza**, zanjo so značilne **politične kampanje**, ki so v obdobju revolucionarne karizme najbolj ustrezen instrument komunikacije med komunistično elito oblasti in ljudstvom. Elita poskuša za svoj egalitarni projekt pravične družbe in neposredne, prave "demokracije" zlepa ali zgrda pridobiti čim več podpore. Da bi utišala svoje nasprotnike uporablja revolucionarno nasilje. Določen uspeh so gotovo imele egalitarno-populistične politične kampanje, ki so skupaj z mrežo lokalnih oblastnih organov, delno nastalih že med NOB, ustvarile legitimacijske in institucionalne temelje novega sistema (Denitch, 1982). Politična participacija poteka v obliki množičnih mitingov, obveznih sestankov, instrukcij, ideoloških seminarjev, delovnih brigad ipd. Ta faza je trajala nekako do l.1952. Po tem letu se začne, med drugim z uvedbo samoupravljanja in s prvo gospodarsko reformo, faza **institucionalne elaboracije**. Za to fazo, ki oznanja nastop zrelega (stabiliziranega) socializma je značilno, da uplahne karizmatični naboj (zlasti konec 50-ih let je to bolj očitno), začne se proces "rutinizacije karizme" (Weber, 1980). Vzporedno s tem procesom se začnejo oblikovati razvejeni institucionalni kanali politične participacije. Le-ta se zdaj izraža v bolj elaboriranih oblikah delavskega samoupravljanja in lokalne samouprave. Ti kanali participacije so nadomestek za politične kampanje, saj le-te spričo novega geopolitičnega položaja- ta se je kazal v večji samostojnosti Jugoslavije glede na vzhodni blok- pa tudi spričo okrepitev potrošništva, niso več funkcionalne. Revolucionarni ideali so še živi, vendar ne več na tako neposreden način kot v prvih letih političnih kampanj. Tudi partija kot nosilka teh idealov noče biti več tako neposredno navzoča in že na zunaj podobna kritizirani sovjetski partiji; omisli si samoupravljanje. Vedno bolj razvejeni in množično uporabljani kanali neposredne samoupravne demokracije pa seveda nimajo funkcije dejanskega vpliva na odločanje, zlasti ne na najvažnejše globalne politične odločitve (čeprav propaganda zelo poudarja to funkcijo), temveč služijo bolj kot kulisa za partijski monopol. Vendar pa mora partija tudi ljudstvu, zlasti delavstvu, pa tudi drugim družbenim skupinam, nekaj ponuditi. Tako se počasi oblikuje v egalitaristični ideologiji in socializaciji utemeljen **patronsko-klientelski odnos**: delavstvo, ki sprejme legitimnost partijskega "avantgardizma", dobi v povračilo ob sicer razmeroma nizki blaginji, visoko socialno varnost, lojalna inteligenca pa privilegije. S tem je dana motivacijska osnova, bolj heteronomna kot avtonomna, za sodelovanje v kanalih množične politične participacije. Z rutinizacijo političnega vodenja in z stabilizacijo institucionalnega sistema ni več potrebe po posebni politični mobilizaciji v smislu političnih kampanj.

Po letu 1965 se z gospodarsko, deloma tudi s politično reformo začenja dezintegrativna faza v razvoju socializma, ta je dosegla svoj vrhunec s "hrvaško krizo" (t.im. maspok) l. 1971. Leto 1972 pa s t.im. Titovim pismom označuje začetek drugega ciklusa v razvoju jugoslovanske družbe.

Obdobje po l.1965 lahko označimo kot **institucionalno adaptacijo**. Del vladajoče elite, t.im. liberalno-tehnokratsko-nacionalno krilo, spozna ali vsaj zasluti, da pomeni vztrajanje pri ekstenzivnem modelu gospodarjenja in na nekaterih socialističnih dogmah stagnacijo družbenega razvoja. Začne se uvajati elemente tržnega gospodarstva, odpiranje na Zahod (takrat smo dobili potne liste in prve "gastarbajterje"). Pojavi se teza o samostojnosti podjetij in deetatizaciji. V ideološkem življenju oz. družbeni konstrukciji realnosti se sproži delna sekularizacija. Da je to res, pričajo med drugim tudi javnomnenjski podatki o upadu egalitarnega sindroma v l.1969 (Toš et al. 1990; 147). Partija se skuša adaptirati na te spremembe, vendar pa ortodoksno krilo kmalu spozna, da si s tem žaga vejo na kateri sedi. Patronska-klientelska formula, s katero si je partija zagotavljala socialni mir in legitimnost se začne, spričo povečane brezposelnosti in socialne negotovosti, krhati. V podjetjih in bankah se oblikuje tehnokracija, ki postaja konkurent birokraciji in politokraciji (ortodoksnemu ali fundamentalističnemu jedru partije). Vzporedno s tem se pojavijo pritiski za politične spremembe; sistem pa je bil tako koncipiran, da ni bil sposoben absorbirati sprememb in vključitve novih političnih subjektov, celo znotraj edine partije ne (v smislu legalizacije frakcij). Kar se tiče kanalov politične participacije večjih sprememb ni bilo, saj tudi ni bilo pomembnejših institucionalnih sprememb političnega sistema. Izjema so morda volitve l.1969, ki so bile bolj svobodne, vendar še vedno trdno v rokah enopartijskega režima. Večina empiričnih raziskav iz tega obdobja se loteva problematike porazdelitve vpliva v podjetjih, skoraj vse pa pridejo do rezultata, ki kaže oligarhično porazdelitev (prim. Rus /Adam, 1986).

2.3. Drugi cikelus

Z letom 1972 se začne **drugi cikelus**, pravzaprav gre za ponovitev prvega ciklusa v spremenjenih okoliščinah. To pomeni, da imamo spet opravka s istimi tremi fazami, le da te potekajo (v primerjavi s fazami prvega ciklusa) v novih razmerah. Drugi cikelus se začne z fazo političnih kampanj (1972-1974), s katerimi je ortodoksno jedro partije poskušalo oživiti avtentični socializem in revolucionarno izročilo. Hkrati je ostro nastopilo proti vsem mogočim deviacijam, od tehnokracije do nacionalizma. V ospredju niso bili običajni kanali participacije, ki so se sicer ohranili, temveč politične kampanje v obliki, političnih mitingov, političnih sestankov in drugih oblik politične mobilizacije poznanih iz prvega obdobja graditve socializma. V primerjavi s tem obdobjem pa so bili v kampanjo bolj vključeni množični mediji, zlasti televizija in časopisje. Najpomembnejše sredstvo politične mobilizacije in komunikacije, ki sta bili sicer izraziti enostranski, je bilo "Titovo pismo", le-to je egalitarizem in komunistična načela spet dvignilo na piedestal glavnih vrednot. S tem je bila spet potrjena družbena pogodba na osnovi patronska-klientelske formule.

Z sprejetjem nove ustave (1974) in Zakona o združenem delu (1976) se začenja faza institucionalne elaboracije, ki oznanja obdobje zrelega socializma. V tem obdobju se zelo razširijo in razvijejo kanali participacije. Uveden je bil t.im. delegatski sistem, ki pomeni razširitev samoupravne participativne demokracije iz delovne sfere v teritorialno sfero. Integralno samoupravljanje je isto kot "totalitarna demokracija". Le-ta se je v Jugoslaviji razvila do perfekcionizma- v opomin vsem, ki hočejo reprezentativno demokracijo

nadomestiti s participativnimi oblikami neposredne demokracije. Delegatski sistem je lahko deloval samo ob predpostavki množične politične vključitve, vendar je bila le-ta v nasprotju s političnimi kampanjami visoko institucionalizirana in se je kmalu rutinizirala in birokratizirala. Dodatna spodbuda za množičnost je bila - poleg prisile - patronsko-klientelska formula. V tem obdobju je bilo opravljenih precej empiričnih raziskav, ki so se nanašale bodisi na porazdelitev vpliva v delovnih organizacijah (Rus/Adam, 1986) bodisi na sam delegatski sistem (Markič et al. 1986- tu gre za longitudinalno raziskavo, katere prvi del je bil izveden v l.1977) in politično participacijo v celoti (Jezernik, 1984- tu poroča o podatkih iz l.1976). Te raziskave so pokazale, da je vključenost v kanale politične participacije visoka. Tako je denimo 14% respondentov imelo funkcije, 30% moških in 18% žensk pa je ali imelo funkcije ali pa jih je bilo pripravljeno sprejeti (Jezernik, 1984). V primerjavi s Švedsko (pa tudi z drugimi državami), ki pa ima med zahodnimi demokracijami eno od največjih stopenj participacije (Szulkin, 1984) gre za impozantne številke. Za Švedsko so namreč ugotovili, da je respondentov s funkcijami le 3%, pa tudi članstva je manj. Kot ugotavlja Bernik (1988), so nekateri 30% delež delavstva v ZKJ interpretirali kot majhnega, čeprav je v bistvu relativno visok. Nenavadno je to, da so avtorji, ki so interpretirali te podatke, ugotavljali nizko oz. premalo intenzivno množično participacijo, namesto da bi se v duhu Olsonove teorije kolektivne akcije spraševali zakaj tako visoka participacija. Ta čudna logika je povezana s tem, da ni bilo pravih primerjalnih kriterijev, se pravi z nepoznavanjem mednarodnih raziskav in teorij politične participacije. Obstaja pa še en razlog, kritični in manj kritični raziskovalci so se počutili dolžne, da so sistemu očitali premajhno množičnost in nerazvitost samoupravljanja.

Leto 1982 označuje s programom gospodarske stabilizacije prehod v obdobje dezintegracije socializma oz. institucionalne adaptacije na spontane tokove. Ta program in poznejši novi programi pomenijo priznanje neuspešnosti tudi drugega obdobja institucionalne elaboracije. Spet je v ospredju trg, ki naj bi omogočil preseganje ekstenzivnega modela razvoja. Veliko bolj kot v prvem obdobju adaptacije in dezintegracije je poudarjen pomen političnih reform. Le-te pa so na kanale politične participacije vplivale v majhnem obsegu. Mnogo bolj se erozija legitimnosti kaže v stališčih o pripravljenosti sodelovanje v političnih aktivnostih in v percepciji vpliva in sposobnosti sistema za preživetje. To pomeni, da obstoječi kanali politične participacije še delujejo, da pa ljudje kažejo vse manj pripravljenosti, sodelovati v njih, in da že vedo ali slutijo, da gre za ritualno participacijo, ki ne vpliva bistveno na tok političnih dogajanj. Pojav družbenih gibanj oz. alternativnih skupin pritiska je zato izzval veliko pozornost javnosti. Tako je l. 1986 (SJM, FSPN, 1986) kar 45% respondentov izrazilo pripravljenost sodelovati pri njihovem delu. Takšno sliko dobimo, če upoštevamo javnomnenjske raziskave, zasnovane na stališčih. Če pa upoštevamo raziskave, ki so temeljile na "trdih" bihevioralnih podatkih, potem dobimo sliko, ki nam ne kaže kakšnih omembe vrednih sprememb v strukturi in funkcioniranju politične participacije. Sem spadata tudi obe raziskavi, opravljeni v okviru projekta Kvaliteta življenja, izjema pri tem je eno stališčno, "mehko" vprašanje v zadnji anketi, narejeni na jugoslovanskem vzorcu, ki sprašuje respondente, ali so zadovoljni s svojim političnim vplivom. Iz tega izhaja, da nam te raziskave dajejo statično sliko dogajanja, problem stališč pa je v tem, da so nezanesljiv prediktor obnašanja ter da so včasih podvržena hitrim spremembam in so zaradi tega nekonsistentna. V analizi je treba zatorej kombinirati obe vrsti raziskav oz. podatkov.

Podatki, ki so bili zbrani v tem obdobju kažejo še vedno množični značaj udeležbe v političnem (javnem) življenju. To si razložimo s tem, da patronsko-klientelski odnos še

vedno deluje, čeprav je zaradi vedno večje socialne negotovosti in procesov delegitimizacije v nevarnosti. Poleg tega vplivata na množičnost tudi prisila (participacija je bila del delovne obveze) in inercia. Tako podatki iz l.1984 kažejo, da samo 20% populacije (oz.respondendov) ni politično vključenih (Adam, 1987). V raziskavi na jugoslovanskem vzorcu iz l. 1987 je 65% respondentov izjavilo, da so sodelovali pri določanju in izbiri kandidatov za samoupravne funkcije. 52% respondentov se je udeležilo v prejšnjem letu (1986) vsaj enega samoupravnega sestanka v delovni organizaciji, 23% pa zunaj delovne organizacije. V l. 1982 so delegacije v samoupravnih in teritorialnih organih v Jugoslaviji štejele 750 000 članov (Bernik, 1988;141). Po neki drugi raziskavi je bilo v razdobju 1983-1987 v krajevni samoupravi aktivnih od 13% do 15% respondentov (Toš, 1987), po podatkih iz Kvalitete življenja pa 11,5% respondentov (Adam, 1987). Več je bilo aktivnih v samoupravnih organih in delegacijah v delovnih organizacijah in sicer med 23% (v letu 1987) in 24% v letih 1983 in 1986 (Toš, 1987; 34). Za primerjavo naj povem, da je bilo na Švedskem (podatki za druge države so navedeni v prvem poglavju) l.1981 14% respondentov včlanjenih v politične organizacije (ne samo stranke!), sestanka politične narave se jih je udeležilo v tem letu 14%, diskutiralo pa jih je 32%. (Jugoslovanskih respondentov, ki so diskutirali v zadnjem letu, je bilo 20%- Adam, 1988). 23% švedskih respondentov se je udeležilo demonstracij, vsaj na eni od javnomnenjskih aktivnosti pa je sodelovalo 47% respondentov (Szulkin, 1984). To so precej visoke številke, vendar je treba omeniti, da gre za enkratne javnomnenjske aktivnosti in ne za permanentno aktivnost kot v slovenskem oz. jugoslovanskem primeru. Gre pa seveda za aktivnosti, ki jih je težko primerjati. To pa je tudi razumljivo, saj gre za dva različna politična sistema. Iz teh podatkov lahko sklepamo, da so slovenski oz. jugoslovanski respondenti v primerjavi s švedskimi respondenti izrazito bolj množično zastopani v pasivnih (članstvo v DPO, udeležba na sestankih in kandidacijskih zborih) in "dolgoročnih" oz. sistemsko- formaliziranih oblikah (funkcije v različnih organih ter aktivnosti v samoupravnih telesih) politične participacije, v enkratnih bolj spontanah javnomnenjskih oblikah (diskusije na sestankih, demonstracije) pa vodijo Švedi.

V okviru raziskave o Kvaliteti življenja leta 1987 (Adam, 1988) so bili analizirani podatki, ki se nanašajo na štiri segmente politične participacije: 1) na članstvo in funkcije v družbenopolitičnih organizacijah, samoupravnih in delegatskih telesih; 2) na udeležbo na sestankih teh organizacij in teles; 3) na javnomnenjske aktivnosti ; 4) na percepcijo političnega vpliva. Tu bi- glede na to, da sem podatke o drugih segmentih že omenjal- na kratko podal nekaj rezultatov javnomnenjskih aktivnosti. Gre za naslednje aktivnosti: branje časopisov, sodelovanje z referatom ali razpravo na sestanku kakega združenja (ne samo političnega), pisanje oz. objavljanje člankov v časopisih, pritožbe zoper sklepe samoupravnih organov in oblasti, sposobnost napisati pritožbo. Redno bere časopisje 67% anketirancev, od vseh variabel ima na to aktivnost največji vpliv izobrazba (koeficient kontingence je 0.30). Na sestankih različnih združenj je z referati ali diskusijami sodelovalo 20% anketirancev, najbolj pomembni diskriminatorni variabli sta delovni status (k.k.=0.36) in članstvo v ZK (k.k.=0.38) Članek v časopisu je napisalo 11% respondentov. Ta javnomnenska aktivnost je najbolj povezana z delovnim statusom, kjer prednjačijo strokovnjaki (k.k.=0.30). 10% anketirancev se je pritožilo na sklepe samoupravnih organov in oblasti, pritožbo bi znalo sestaviti 52% anketirancev.

Iz teh podatkov lahko sklepamo, da udeležba v javnomnenjskih aktivnostih niti ni bila tako majhna. Vendar gre del te udeležbe delno na račun vzorca, saj so v njem

nadprezentirani bolj izobraženi ljudje in prebivalci urbanih naselij, za te pa lahko domnevamo, da so bolj aktivni. To velja tudi za druge segmente politične participacije.

Omenil sem že, da javnomnenjske ankete podpirajo tezo o dezintegrativni fazi, ki se je začela nekako z letom 1981 in končala z zlomom socializma v letu 1990. V tem obdobju je prišlo do določene kulturne (vrednotne) in politične modernizacije. Postopoma se uveljavljajo vrednote in preference, ki zaznamujejo zavzemanje za pluralistično-demokratski sistem. Na prvem mestu je treba opozoriti na erozijo bazične socialistične vrednote, to je t.im. egalitarnega sindroma, ki je razvidna zlasti v letu 1988 (prim Toš et al., 1989;147). Resnici na ljubo pa je treba povedati, da iz nekega drugega vprašanja v isti anketi izhaja, da ta vrednota še ni docela izginila (Toš et al., 1989;343). To potrjuje domnevo o nekonsistentnosti vrednotnih orientacij oz. stališč, kaže pa tudi metodološko problematiko merjenja le-teh. Zelo indikativna so v tem pogledu vprašanja o percepciji vpliva. Na vprašanje "Ali ima po vaši oceni 'navaden' državljan dovolj možnosti za vplivanje na odločitve o pomembnih družbenih vprašanjih", so bili dani tile odgovori (Toš,et al. 1990;26):

	SJM 83	SJM 84	SJM 86	SJM 90
1-vse možnosti ima	8.3%	5.4%	7.2%	3.3%
2-dovolj možnosti ima	26.3%	22%	25%	16.5%
3-nima dovolj možnosti	47.3%	53.3%	44.8%	54.2%
4-sploš nima možnosti	7.1%	10.5%	14%	16%
5-ne vem, neodločen	11%	8.7%	9%	10%

Na podobno vprašanje je v vprašalniku o Kvaliteti življenja, ki je bil izveden na jugoslovanskem vzorcu, 50% respondentov odgovorilo, da se za politiko ne zanima, 17% jih je bilo zadovoljnih z vplivom, 21% pa nezadovoljnih (Adam, 1988). Križanje z republiško pripadnostjo je pokazalo, da so slovenski respondenti v manjši meri apolitični ter, da so najmanj zadovoljni s svojim vplivom (zadovoljnih jih je bilo 12%), prav tako si jih je več želelo večjega vpliva. Množična politizacija ni dosegla namena, hkrati pa ti podatki pričajo o izrazitem procesu delegitimizacije. Zato ne presenečajo stališča o preživelosti delegatskega sistema in odpravi oz. nadomeščanju le-tega z poslanskim sistemom (Toš et al. 1990; 36). S tem v zvezi bi lahko navedli malo starejše podatke, ki govorijo o zmanjšanju interesa ali motivacije za sodelovanje v samoupravnih aktivnostih (Toš, 1987; 34).

Značilne so tudi pozitivne opredelitve za pluralistično politično kulturo, čeprav tudi tu opazimo nekonsistentnosti. Le-ta je posebej vidna pri identifikaciji socialistične civilne religije in drugih političnih vrednot (Hafner, 1989;60). Iz raziskav javnega mnenja je razvidno, da je nekako polovica populacije (če posplošimo rezultate teh raziskav) zagovarja pluralistično politično kulturo ali novo "civilno religijo", ki je skladna z demokratičnim političnim sistemom, preostali del je bodisi zavezan socialističnim vrednotam ali nima mnenja (Toš et al.,1989; 11-18, Toš, 1990).

3. POSTSOCIALISTIČNI CIKLUS

Z demokratičnimi in pluralističnimi volitvami v l.1990 se konča dvociklično obdobje socializma. Zadnja faza je pokazala nesposobnost socialističnega sistema, da v smislu institucionalne adaptacije ali reforme absorbira spremembe in inovacije, nujne za njegovo preživetje in hkrati ohrani svojo identiteto. To pomeni, da socializem predstavlja v razvojnem in modernizacijskem smislu slepo ulico. Na njegovih ruševinah zdaj nastaja

difuzen tip postsocialistične družbe. Difuzen zaradi tega, ker še ni povsem jasno kako bo potekal postsocialistični razvoj in kolilo časa, in ali bo njegov rezultat stabilna postindustrijska kapitalistična družba. Lahko domnevamo, da modernizacija v vseh teh družbah ne bo potekala po nekem enotnem obrazcu. Od transformativnega potenciala vsake teh družb bo odvisno, kako hitro se bodo osvobodile negativne dediščine starega sistema in kako uspešna bo modernizacija.

Proces prehoda iz socializma v postsocializem - pogoj za to so spremembe v štirih strukturnih značilnostih (komponentah) - lahko v strnjeni obliki prikažemo na tale način:

značilnosti/	socializem	postsocializem
mesto politike	centralnost političnega (pod)sistema	razsrediščena družba
tip regulacije	centralnoplanska ali decentralizirana redistribucija	pretežno tržni
razvojni model	ekstenzivno-industrijski	intenzivno-industrijski z elementi postindustrijske družbe
kulturni vzorec	egalitarni sindrom	enakost v startnih možnostih, instrumentalna aktivnost in racionalnost

Iz prikaza je razvidno, da bo prehod iz stadija deformirane socialistične modernizacije v postsocialistično modernost dolgotrajen in zapleten. Bistvo tega prehoda je **nov razvojni cikel, ne samo ekonomsko- tehnološki, temveč tudi kulturno-civilizacijski na moderniziranih temeljih (trgu in pluralizmu)**. Z drugimi besedami povedano, gre za prehod iz šibko diferenciranega in kompliciranega sistema v funkcionalno diferenciran in in bolj kompleksen družbeni sistem. To je okvir, v katerega se umeščajo štiri prikazane in med seboj povezane in soodvisne strukturne značilnosti.

Za to analizo so najbolj pomembne spremembe v političnem sistemu. Prvi konkreten premik v postsocializmu je bil opravljen z demontažo monističnega političnega sistema in vzpostavitvijo politične tehnologije na osnovi razlike med vlado in opozicijo. S tem je bil (med drugim tudi v Sloveniji) realiziran nujen pogoj za odpravo hegemonije političnega koda, to je dominacije politike (ideologije) nad civilno družbo. To je tudi osnova za avtonomizacijo, specializacijo in samoregulacijo preostalih podsistemov (delnih sistemov), kot so gospodarstvo, znanost, socialna politika itd. Nova politična tehnologija se že uveljavlja in daje prve pozitivne rezultate. Kljub temu pa je tu še polno ostankov starega sistema in kompromisnih rešitev, ki upočasnjujejo politično modernizacijo. Pomemben zaviralni dejavnik je pomanjkanje političnega "know howa", delno pa tudi ustrezne politične kulture. Proces razsredičenja sistema se je torej začel- politični podsistem ni več ekskluzivni usmerjevalec političnih dogajanj - ni pa še izpeljan. Obstajajo ovire v samem političnem sistemu, pa tudi ostalim podsistemom se spričo inerce in negotovosti, še ni uspelo "emancipirati" od politike.

Na dlani je, da pride v **postsocializmu do občutnih sprememb tako v strukturi in funkciji kot v motivaciji za politično participacijo**. Do sprememb v strukturi, se pravi v kanalih ali oblikah (modalitetah), pride v prvi vrsti zaradi ukinitve samoupravno-delegatskega sistema kot oblike (totalitarne) participativne demokracije in

vpeljave parlamentarnega, reprezentativnega modela, značilnega za liberalne demokracije. S tem se spremeni tudi funkcija politične participacije, le-ta ni več v službi patronsko-klientelskega odnosa. Baza za ta odnos izginja z razkrojem redistributivne ekonomije oz. s prehodom le-te v tržno ekonomijo. Motivacijska osnova je nova politična ali civilna kultura (ki pa je še v fazi oblikovanja), ki temelji na vrednotah pluralizma in tolerance.

4. POLITIČNA PARTICIPACIJA IN KVALITETA ŽIVLJENJA

Če izhajamo iz razlikovanja med življensko ravniyo ali standardom (level of living) in kvaliteto življenja (quality of life), lahko h kvaliteti življenja prištejemo tudi možnost za politično participacijo (Mohr, 1984). Ko govorimo o življenski ravni imamo v mislih kvantitativne indikatorje, kot so ustrezen dohodek, materialna in socialna varnost, kvaliteta življenja pa zajema duhovne dobrine, kot so vključenost v družbeno mrežo (pripadnost), možnost izbire življenskega stila, dostop do kulturnih dobrin (izobraževanje, smiselno preživljanje prostega časa), možnost udeležbe v javnem življenju in vplivanje na urejanje javnih zadev (več o definicijah glej v Zapf, 1987;46-47) V tem smislu je **politična participacija (ki pa je le ena od modalitet udeležbe v javnem življenju oz. socialne participacije) sama po sebi del kvalitete življenja**. Vendar pa to velja v pravem pomenu besede le za politično participacijo v pluralistično-demokratskih sistemih. Samo v takih sistemih obstaja, kot je bilo že omenjeno, pojem državljana na osnovi civilnih, političnih in socialno-ekonomskih pravic. Najmanj, kar lahko rečemo, je to, da je smiselna in uspešna politična participacija možna le v razmerah, ki jih zagotavlja politična (večstrankarska, parlamentarna) demokracija, v prvi vrsti gre za svobodo govora, tiska in zbiranja, političnega organiziranja ipd. Iz tega izhaja, da politične participacije kot vrednote same na sebi v socializmu ne moremo označiti kot del kvalitete življenja. Na to nas opozarjajo tudi podatki, iz katerih je razvidno, da participacija ni rezultirala v povečanju vpliva participantov na politične procese oz. urejanje javnih zadev.

Obstaja pa še ena povezava med kvaliteto življenja in politično participacijo. Le-to namreč lahko pojmujeemo kot **instrument za aktiviranje virov, pomembnih za oblikovanje željene življenske ravni ali kvalitete življenja**. Politična participacija je tu pojmovana kot sredstvo za doseganje ciljev v smislu zasebnih ali javnih dobrin. Poznane so zlasti oblike kolektivne akcije (Olson) kot so skupine pritiska (pressure groups), ali državljanske iniciative, ki se zavzemajo za razne socialne pravice ali ugodnosti. V socialističnem obdobju je bila politična participacija v funkciji, kot že omenjeno, patronsko-klientelskega aranžmana. Bila je v prvi vrsti izraz lojalnosti in del delovne obveznosti. Kdor se je tu bolj izkazal, je bil nagrajen, zlasti tako, da mu je bila omogočena kariera in napredovanje po politični ali strokovni lestvi ali pa po obeh. Politična aktivnost je bila pomemben kanal vertikalne mobilnosti. Zato ni čudno, da raziskave kažejo na povezanost med socialnoekonomskim statusom in intenziteto participacije, višji kot je ta status, intenzivnejša je participacija oz. politična aktivnost. V patronsko-klientelskem aranžmanu so bili sicer deležni določenih ugodnosti tudi tisti, ki niso bili posebej aktivni v politični participaciji, vendar pa so bili bolj aktivni posebej nagrajeni za to.

V postsocialističnem sistemu postane politična participacija prvina kakovosti življenja, se pravi vrednota sama na sebi. Ohranja tudi svojo funkcijo instrumenta za aktiviranje virov, pomembnih za oblikovanje kvalitete življenja, vendar pa na drugačen način kot v socializmu. Z uvajanjem funkcionalne diferenciacije se vzpostavi razlika med delovno in politično sfero, kar ima dve reperkusiji. Politična participacija ni več del delovne

obveznosti, je torej prostovoljna dejavnost in izgubi množični značaj. Kljub temu je treba vsaj v prehodni fazi, za katero bodo (oz. so že) značilne socialne napetosti kot posledica prehoda iz redistributivne v tržno regulacijo, pričakovati dokaj intenzivno politizacijo, ki se bo kazala tudi v pritisku različnih družbenih skupin na politični sistem oz. vlado. Intenzifikacija teh pritiskov prek različnih oblik participacije lahko pripelje do preobremenjenosti političnega sistema. V tem primeru bo treba iskati demokratične formule za nevtralizacijo pritiskov in za omejitev kaotične participacije. Iz tega izhaja, da moramo na participacijo gledati ne samo skozi očala legitimnosti sistema, temveč tudi iz vidikov, ki jih narekuje imperativ funkcionalnosti (kompleksnosti) sistema, ki predstavlja notranjo limito procesom participacije.

LITERATURA

- Adam Frane (1987): Politična participacija kot sestavina kvalitete življenja, ISU (poročilo), Ljubljana.
- Adam Frane (1988): Raziskovalno poročilo za l.1988, ISU, Ljubljana.
- Asher A.H./B. M.Richardson/H.F. Weisberg (1984): Political Participation, Campus, Frankfurt.
- Bernik Ivan (1988): Obseg i funkcije masovne političke participacije u socialističkim sistemima, Politička misao, vol.25, št.2, Zagreb.
- Bobbio Norberto: The Future of Democracy, Polity Press, Cambridge
- Conolly W.E. (1971): The Bias of Pluralism, Atherton Press, New York.
- Denitch Bogdan (1982): Spontaneity and Organisation: Revolutionary Party and Modernisation, v: U.Himmelstrand, izd.: Spontaneity and Planning in Social Development, Sage Publications Inc., London.
- Held David (1987): Models of Democracy, Polity Press, Cambridge.
- Hafner-Fink Mitja (1989): Ideologija in zavest družbenih slojev v Sloveniji, Marksistični center ZKS, Ljubljana.
- Jezernik Mišo (1984): Nekaj determinant aktivne politične participacije pri nas, Družboslovne razprave, vol.1, št.1, Ljubljana.
- Inglehardt Ronald (1982): The Silent Revolution, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Luhmann Niklas (1987): Soziologische Aufklaerung 4, Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Marshall T. H.(1983): Citezenship and social Class, v:D.Held (izd): States and Societies, M.Robertson, Oxford.
- Macpherson C.B. (1977): Nachruf auf die liberale Demokratie, Suhrkamp, Frankfurt.
- Markič Boštjan (1986): Delovanje in uresničevanje delegatskega sistema v Sloveniji, FSPN, Ljubljana.
- Milbrath Lester (1965): Political Participation, Rand McNally, Chicago.
- Mohr Hans.M.(1987): Social Participation, Social Indicators Research, Dordrecht, Boston, Lancaster, Tokyo.
- Offe Klaus (1986): Die Utopie der Null- Option - Modernitaet und Modernisierung als politische Guetekriterien, Soziale Welt, Sonderbant 4.
- Olson Mancur (1971): The Logic of Colective Action, Public Goods and Theory of Groups, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Opp Karl-D. (1985): Konventionelle und unkonventionelle politische Partizipation, Zeitschrift fuer Soziologie, vol.14, št.4, Enke Verlag, Stuttgart.
- Orum Anthony (1990): Introduction to Political Sociology, Prentice Hall, New Jersey.
- Pohoryles Ronald / Wolf - Erich Eckstein (1988): Buergerbeteiligung als gesellschaftliche Innovation?, Innovation, Vol.1.Dunaj.
- Rus Veljko (1971): Participativna i reprezentativna demokratija, Praxis, št.5, Zagreb.
- Rus Veljko (1984): Petintrideset let jugoslovanskega samoupravljanja, Družboslovne razprave, Vol. 2, št.3, Ljubljana.
- Sartori Giovanni (1987): The Theory of Democracy revisited, Chatham House Publishers, Inc. Chatham, New Jersey.
- Verba Sidney, Norman H. Nie (1971) : Participation in America, Harper & Row, Publishers, New York, Evanston, San Francisco.
- Verba S., N.H. Nie, J.Kim (1978): Party and participation in Yugoslavia, Participation and Political Equality, Cambridge univ. Press.
- Toš Niko (1987): Slovensko javno mnenje 1987, Delavska enotnost, Ljubljana.
- Toš Niko (1990): Slovensko javno mnenje 1990, pregled rezultatov za interno uporabo, Ljubljana.
- Toš Niko (1989): Slovenski utrip, javno mnenje 88-89, FSPN, Ljubljana.
- Weber Max (1980): Wirtschaft und Gesellschaft, J.C.B. Mohr, Tuenbingen.
- Županov Josip (1983): Marginalije o društvenoj krizi. Globus, Zagreb.